

HOE GOD EN DE DINGEN VERANDEREN

J.H. van den Berg, *Metabletica van God. De drie voornaamste veranderingen.* Kapellen/ Kampen, Pelckmans/Kok Agora, 1995², 223 pp., 750 Bfr. ISBN 90 289 2131 1

Veni, Creator Spiritus! Kom, Schepper van de Geest. Wie durft in deze tijd een boek nog op dergelijke manier besluiten? Deze woorden, alsook de titel *Metabletica van God* en de centrale stelling van het boek dat alle omwentelingen in de geschiedenis van de mensheid veroorzaakt worden door God, roepen weerstand op, onbehagen, vormen een prooi voor de hedendaagse Argus. Wie echter vertrouwd is met het werk van Jan Hendrik van den Berg — het oeuvre eigenlijk, want zo mag de lange rij publicaties die een aanvang nam in het begin van de jaren vijftig intussen wel genoemd worden — weet dat deze figuur niet zelden in de branding gaat staan met reactionaire en controversiële standpunten. Zo heeft zijn boekje *Pest Syphilis Aids* (1991) enkele jaren geleden nogal kwaad bloed gezet in Nederland. Anderzijds werden verscheidene van zijn titels wereldwijd vertaald. J.H. van den Berg, psychiater, fenomenoloog en grondlegger van de metabletica, is één van die zeldzame mensen die ondanks hun hoge leeftijd niet aan levenskracht, durf en oorspronkelijkheid hebben ingeboet en die, ondanks al hun ervaring, ondanks teleurstellingen, nog rond dwalen doorheen alles wat des mensens is met een onbevangen nieuwsgierigheid en tegelijk groot mededogen. Is dit wijsheid? Over wijsheid gaat het onder andere ook in *Metabletica van God*, waarvan de derde druk is aangekondigd.

Metabletica van God is verschenen na een incubatietijd van ongeveer twintig jaar. Het boek is als een wandeling doorheen de vele thema's die in vorig werk aan bod kwamen. Een lange wandeling, die kronkelende zijpaden inslaat, verwijlt bij onverwachte uitzichten, op haar stappen terugkeert of plots in snel tempo voortijlt. Het is niet altijd gemakkelijk om de auteur in al zijn omzwervingen te volgen, en dit niet omdat men zijn doel niet kent, maar omdat de route die naar zijn doel leidt zo verrassend anders is dan men zou verwachten.

Metabletica gaat uit van het postulaat der veranderlijkheid en de samenhang tussen gelijktijdige veranderingen. Meestal zijn de verbanden die de metabletica bestudeert de niet-geweten verbanden, verbanden die achter de als historisch belangrijk geboekstaafde feiten liggen, ze als het ware dragen. *Metabletica van God* gaat uit van de veranderingen van God. De veranderingen van God kunnen we echter niet zien en bijgevolg ook niet beschrijven. Wat we wel kunnen onderzoeken zijn Gods *synchronismen*, de gelijktijdigheden van God. Gods voornaamste synchronisme zijn wij mensen, met hun seksuele verhoudingen binnen het paar en als sprekers van het menselijke woord. Enkele andere belangrijke synchronismen zijn het omgaan met de tijd, de architectuur van het heiligdom, de natuur en de wetenschap van de natuur. Veranderingen in deze synchronismen gebeuren steeds gelijktijdig en kunnen volgens Van den Berg slechts begrepen worden vanuit een oorzaak buiten onszelf die God is, de Eerste Beweger, de Grote Synchronisator.

In de herfst van 1627 of lente van 1628 had Descartes een gesprek met kardinaal de Bérulle, stichter van de oratorianen en overste van de ongeschoeide karmelietessen. Descartes bevond zich in wat Van den Berg een *theologische crisis* noemt. Descartes had ontdekt dat het voldoende was om het verleden van een gebeuren in de natuur te kennen om de toekomst te kunnen voorspellen. Welbeschouwd betekent dit dat met die kennis elk ding, elk gebeuren slechts een tijd heeft tot nu, dat het geen toekomst heeft. Tegelijk verspeelden we ook het geloof in een einddoel, een *causa finalis*, en de kans op een wonder want het wonder is slechts mogelijk wanneer de toekomst het heden onbelemmerd kan binnendringen. Op het principe van het ding zonder toekomst werden de techniek en de moderne geneeskunde gebouwd. Over de impact van zijn grondwet had Descartes religieuze twijfels en hij ging te rade bij de Bérulle, die hem vol enthousiasme aanmoedigde om op de ingeslagen weg voort te gaan. Daar en toen werd de aanzet gegeven tot onze moderne samenleving. Maar de geschiedenis berust volgens Van den Berg niet op dergelijke toevalligheden. Indien De Bérulle Descartes had doen afzien van verder doorwerken op zijn gevonden principe had die omwenteling toch plaatsgevonden rond dezelfde tijd, maar met andere personages in de hoofdrol. Dit bedoelt Van den Berg met zijn *metablica* : ingrijpende veranderingen in de geschiedenis vinden hoe dan ook plaats, want ze vormen een eenheid met nog tal van andere veranderingen die zich vrijwel simultaan ontplooiën. En ze gebeuren omdat God de verandering in gang zet, omdat Hij ze wil.

Cruciaal echter in de zaak van het fiat van De Bérulle is de vraag naar het waarom ervan ? Waarom had De Bérulle geen religieuze bezwaren tegen het toekomstloos maken der dingen, tegen het buiten dienst stellen van de *causa finalis* ? Omdat hij daar zelf op zijn manier en zijn terrein mee bezig was en dit bezigzijn kaderde in een totale geestesomwenteling in het begin van de zeventiende eeuw. Het anti-reformatorische devote humanisme dat in die tijd opgang maakte ging ervan uit dat de mens niet helemaal bedorven was, dat het de mens gegund was een blik te werpen op de hof van Eden. Dit gebeurde echter in een sfeer van ongezonde belangstelling en scrupulositeit. De Bérulle zelf bijvoorbeeld, aan wie volgens zijn biografen elk lichamelijk verlangen vreemd was, was geobsedeerd door de incarnatie en door de figuur van Maria Magdalena. Ook de kunst uit die tijd getuigt van ongezonde erotiek in tegenstelling tot die van de zestiende eeuw, die op een vrijmoedige manier omging met naaktheid, naar het voorbeeld van de klassieke oudheid. Deze kunst geeft een stilstand te zien, een *halt*, wat dan weer samenhangt met de relatie van man en vrouw. De wijziging in die relatie doet Van den Berg uit de doeken aan de hand van de niet-lichamelijke liefdesrelatie tussen François de Sales en Jeanne de Chantal.

Dit is slechts een greep uit de vele verhalen die de auteur aandraagt om de ommekeer in het geestesleven van de eerste helft van de zeventiende eeuw te illustreren, om aan te tonen dat God toen door de mens "werd verzocht, of bevolen, zich niet meer met het heden, zich vooral niet met de toekomst te bemoeien." (blz. 37). De meest invloedrijke erfgenamen van deze revolutie waren Darwin, Marx en Freud. Met hun gedrieën banden zij de toekomst uit de natuur, de samenleving en het persoonlijk bestaan, reduceerden ze de betekenis van God tot nul. Maar Van den Berg gaat nog verder, hij wil de opeenvolging omkeren : God verliet uit eigen beweging de toekomst

van deze wereld en toen kon de mens zijn ontdekkingen doen, toen kon Descartes op de wet van traagheid komen en Harvey het hart als een pomp zien. En hier raak ik als kind van de toekomstloze tijd, als bescheiden erfgenaam van Descartes en Darwin en al de anderen, wel, hier raak ik danig in de war. Het geeft toch geen pas meer, denk ik, om God voor te stellen als een wat verveelde excentriekeling die af en toe even ingrijpt in de geschiedenis van de mensen als Hij merkt dat er geen vaart meer in de beschaving zit, als op de kapitelen in Zijn bedehuis distels bloeien of als Romeinse keizers met teveel goddelijke eer gaan lopen. Geen mens natuurlijk die het tegendeel kan bewijzen, maar heeft de hedendaagse westerse mens nu echt behoefte aan zo een God? Behoefte is er inderdaad aan verandering, aan spiritualiteit, aan zingeving, maar of dit gebeurt op de wijze waarop Van den Berg het formuleert is moeilijker te aanvaarden. "De Eerste Beweger besluit tot zijn initiërende synchronisme *in onze tijd, tegen het jaar 2000*, omdat in onze tijd de idealen, de culturele en godsdienstige zekerheden van alle eeuwen (...) in diskrediet zijn" (blz. 207). Een God die circa 1628 de westerse mens uit eigen beweging verliet en rond de millenniumwende in overweging neemt om in de knoeiboel die hij ervan gemaakt heeft enkele veranderingen door te voeren! Van den Berg had God toch niet nodig om zijn *metablistica* te schrijven, om een zinvolle geschiedenis van de westerse mens te schrijven, waarin God ook aan bod kwam, niet als de Grote Synchronisator, maar als synchronisme naast de andere synchronismen, het beeld van God zoals de mens er in een bepaalde tijd in gelooft.

Maar laten we terugkeren naar de metablistische benadering van de geschiedenis. Naast de ingrijpende cartesiaanse omwenteling komen in het boek ook de overgang van middeleeuwen naar renaissance, humanisme en reformatie voor en de succesvolle opkomst van het christendom toen de Romeinse beschaving op haar retour was. Het is heel boeiend en intrigerend om te volgen hoe Van den Berg de draden van het web der geschiedenis op een heel persoonlijke manier samenknoopt. Vooral in de metablistische benadering van de architectuur legt de auteur een waar meesterschap aan de dag. Op onnavolgbare wijze smeedt hij verbanden tussen de veranderingen in bouwtrant (vooral dan van tempel of kerk) en de veranderingen van de geest. Architectuur zou volgens Van den Berg zelfs de mentale omwentelingen anticiperen. Onvergetelijk trouwens vind ik nog steeds zijn analyse van Centre Pompidou in *Hooligans* (1989). Maar zo zijn er in *Metablistica van God* nog talloze andere uiteenzettingen, verhalen en hypothesen aan te halen die stuk voor stuk pareltjes zijn van vertelkunst en een originele benadering van dingen, mensen en gebeurtenissen bieden. Want metablistica is vooral een wijze van 'zien' die anders is dan de traditionele. Misschien zou men het een 'virtuele' benadering van de geschiedenis kunnen noemen. Soms echter heeft het ook veel weg van een persoonlijk spel, het in elkaar steken van een puzzle, waarbij de toeschouwer nooit duidelijk kan ontdekken of de stukken nu echt wel op de juiste plaats liggen. Er blijft ook steeds iets onvatbaars kleven aan de logica van Van den Bergs speculaties of redeneringen, het gevoel van 'dat verband zou niemand anders ooit leggen', is dit dus wel zinvol? Is er nog metablistica na Van den Berg? Ik hoop van wel, ondanks alle bezwaren, want die wegen niet op tegen de fascinatie die van deze wijze van geschiedschrijving uitgaat.

Tot in den treure is het gezegd en herhaald dat de tijd van de grote verhalen definitief voorbij is. Als men Van den Berg leest ben ik daar niet zo zeker van. Onwillekeurig voelt men zich aangetrokken door visies die hoop uitstralen en de mens nog een toekomst voorhouden. Wij kunnen niet blijven ronddolen in een kunstmatige leegte. Op zijn eigengereide, maar betoverende manier, probeert Van den Berg ons diets te maken dat er orde en wijsheid schuilt in de ons omringende wereld en dat we die wijsheid moeten zien willen wij de toekomst terugkrijgen. En dan klinken zijn slotwoorden, zijn smeekbede om de komst van de Geest, niet belachelijk.

Sabine ALEXANDER

MARKTECONOMIE VERSUS ETHIEK : RATIONALITEIT VERSUS REDELJKHEID

H. Opdebeek, *Bank, stad en kathedraal; Economie, ethiek en christendom*, Kapellen, Pelckmans, 1995, 152 blz., 390 Bfr. ISBN 90 289 2177 X

Het is u misschien niet opgevallen, maar voor de vijfde keer in zes jaar wint een neo-klassieke econoom van de 'Chicago-school' de Nobelprijs Economie. Die Nobelprijzen zijn een erkenning van de huidige dominante positie van het neo-klassieke denken in de economische discussie. Toch zijn de kiemen van een nieuw concurrerend paradigma al zichtbaar. Sinds enkele maanden bijvoorbeeld circuleert in academische en politieke milieus het geruchtmakende Rapport van de Club van Lissabon 'Grenzen aan de Concurrentie', een frontale aanval op het neo-klassieke paradigma. Het werk is geschreven door een uitgelezen groep van professoren, industriëlen en journalisten, onder leiding van Riccardo Petrella. Kernvraag van het Rapport is : 'Kan concurrentie de planeet besturen ? Het antwoord is : nee.'

De Club duidt op structurele grenzen aan concurrentie. Dat betekent niet dat het Rapport zich uitspreekt tegen concurrentie op zich, maar wel tegen de uitwassen van de concurrentie-ideologie die met alle geweld andere manieren om het economische, politieke en maatschappelijke leven te organiseren wil domineren. Concurrentie heeft geen oog voor schade aan het wereldomvattende eco-systeem en heeft geen antwoord op socio-economische ongelijkheden binnen en tussen naties en de marginalisatie van grote delen van de wereld, stelt het Rapport. Eén van de zwakke punten van de concurrentie-ideologie is dat ze niet in staat blijkt sociale gerechtigheid, economische efficiëntie, milieu-behoud, politieke democratie en culturele diversiteit in overeenstemming te brengen, vinden de auteurs van het Rapport.

Ook Opdebeek maakt zich over diezelfde thematiek druk in zijn werkje. Ethische verruiming van de economische wetenschap, daar heeft Opdebeek zijn zinnen op gezet. Na het wegvallen van de economische richtingstrijd met de val van de Muur : "(...) dringt de economie zich op : ze wil via haar successen zowel haar